

**ABŞERON YARIMADASININ SAHİLYANI ZONASINDA
UZUNÖMÜRLÜLÜK İNDEKSİNİN TƏDQIQI****S.İ.HÜSEYNOVA*****AMEA-nın A.İ.Qarayev adına Fiziologiya İnstitutu***

Aparılmış tədqiqatlar göstərdi ki, Abşeron yarımadasında yaşayan və uzunömürlülər arasında yaşı 100-ü ötmüşlər qeydə alınmışdır. Lakin fərqli coğrafi, iqlim və ekoloji şəraitdə yaşamalarına baxmayaraq gəlmə (məcburi köçkün) uzunömürlülərin adaptiv funksiyaları daha güclü olduğuna görə aktiv qocalıq qorunub saxlanılır və onların arasında yaşı 100-ü ötmüş uzunömürlülər qeydə alınır.

Orqanizmin qocalması, yaşla əlaqədar inkişaf adaptiv tənzimləmə nəzəriyyəsinə əsasən hər şeydən əvvəl özünü tənzimləmə mexanizminin və həyat fəaliyyətinin müxtəlif səviyyələrində informasiyaların ötürülməsi proseslərinin pozulması ilə əlaqədardır (2). Bu səbəbdən uzunömürlülər elm üçün unikal əhəmiyyətə malikdirlər (3). Belə ki, onlar insanın yüksək bioloji imkanlarını nümayiş etdirən fizioloji qocalma nümunəsidirlər (4). Uzunömürlülər soyuq və isti iqlimli rayonlarda, dağ və düzənlik ərazilərdə qeyri-bərabər paylanıblar (5). Son siyahıyaalmaya qədər (1999) əhalinin 7%-ə qədərini uzunömürlülər təşkil edir. Lakin son 10 ildə bu faiz nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı düşüb. Bunun əsas səbəbləri ekoloji mühitin çirklənməsi, sosial vəziyyətin çətinləşməsi, keçid dövrü, məcburi köçkünlük hesab olunsa da, səbəblərdən biri də xronoloji yaşın obyektiv qiymətləndirilməsidir. Belə ki, əvvəl tədqiq etdiyimiz şimal rayonlarında uzunömürlü kimi qeydə alınmış qocaların yaşı sənədlərdə xeyli artırılmışdı. Bir maraqlı fakta da diqqət yetirmək vacibdir: uzunömürlülərin hamısı möhkəm sağlamlığa malik deyil. Arterial hipertoniya, ürəyin işemik xəstəliyi, ateroskleroz, gözün, eşitmə üzvünün müxtəlif dərəcəli patologiyaları kimi xəstəliklərə rast gəlinən uzunömürlülər çox yaşayır. Bu fakt uzunömürlüyü adaptiv mexanizmlərin yüksək səviyyəsi ilə xarakterizə etməyə əsas verir. Ona görə də Azərbaycanın uzunömürlüyün tədqiqi baxımından öyrənilməmiş olan Abşeron yarımadasında uzunömürlülərin pasportlaşması və sağlamlıq durumunun qiymətləndirilməsi, endemik xəstəliklərin aşkarlanması, regionun coğrafi xarakteristikası, əhalinin tərkibinin öyrənilməsi xüsusi maraq kəsb edir.

Abşeron yarımadasının dağlıq zonasında aparılmış tədqiqatlar göstərdi ki, yaş verifikasiyası aparılmış uzunömürlülər arasında yaşı 100-ü ötmüş yerlilər qeydə alınmışdır və bu uzunömürlülərin sağlamlıq durumu qənaətbəxş deyil. Lakin fərqli coğrafi, iqlim və ekoloji şəraitdə yaşamalarına baxmayaraq gəlmə (məcburi köçkünlər) uzunömürlülərin adaptiv funksiyaları daha güclü olduğuna görə aktiv qocalıq qorunub saxlanılıb. Uzunömürlüyə görə pasportlaşmanın nəticələri göstərdi ki, hazırda Xızı rayonunda 18 uzunömürlü yaşayır. Onlardan 13 nəfəri

dəniz səviyyəsində olan kəndlərdə, 5 nəfəri isə dağ kəndlərində yaşayır. Bunların içərisində yaşı 100-ü ötmüş yoxdur. Burada nəzərə almaq lazımdır ki, aran kəndlərin əhalisinin əksəriyyəti Xızıdan vaxtilə köçürülmüş insanlardır və bu kəndlərdə əhalinin sayı dağ kəndlərindən 2-3 dəfə çoxdur.

Ambulator qeydiyyatı əsasən ən çox qeydə alınmış xəstəliklər qan dövranı və ürək-damar, əsəb sistemi xəstəlikləri, yuxarı tənəffüs orqanlarının onkologiyasıdır. Maraqlı fakt odur ki, rayon əhalisi arasında endokrin xəstəliklərin sayı çox azdır. Əvvəlcədən qeydə alınmış 22 uzunömürlüdən 5 nəfəri vəfat etmişdir. Tədqiq olunan uzunömürlülərdən 3 nəfəri kişi, 14 nəfəri qadındır. Onlardan daha cavan 90 yaşında olan Nağızadə Şəkər Şurabad kənd sakinini (1917) yaxşı eşidir və görür, yaddaş və nitqi normal idi. Arterial təzyiq (AT) 160/80, ürək döyüntülərinin sayı (UDS) 82, sərbəst hərəkət edir. Digər uzunömürlü Abbasova Xanımnaz (1913) Sitalçay kənd sakinidir. Yaxşı görür, demək olar ki, eşitmir. AT 146/92, UDS 82, yaddaşı və nitqi normaldır. Sərbəst hərəkət edirdi. Bu uzunömürlülər Xızı rayonunun dəniz kənarı ərazilərində yaşayır. Xızı qəsəbəsinin özündə qeydə alınan uzunömürlülər: Abdullayeva Mehbanı (95 yaş), İbrahimova Müşgünaz (97 yaş) yataqda idi və hər ikisində yüksək arterial təzyiq qeydə alınır. Tədqiq olunan yerli sakinlərin arasında yaşı 100-ü ötmüş uzunömürlü qeydə alınmamışdır. Lakin Sitalçayda məskunlaşmış Qubadlının Bəxtiyarlı kənd sakinini Baxşəliyeva Rəna Kərim qızı (1903) yaxşı görür və eşidir, sərbəst hərəkətli, təsərrüfat işləri ilə məşğul olurdu. Eləcə də Məşədi Həsənli qəsəbəsində məskunlaşmış Qərbi Azərbaycanın Vədi mahalından Həsənov Abuzər (1913) və bacısı Əliyeva Bəsti (1918) fizioloji durumlarına görə sağlam idilər. Yaxşı görür və eşidir, sərbəst hərəkətli, aydın nitqi və yaddaşı, AT 131/70, UDS-72 qeydə alınır. Aparılmış tədqiqat göstərir ki, fərqli coğrafi mövqeyi, iqlim şəraiti və ekologiyası olan yerlərdə yaşamaqlarına baxmayaraq gəlmə uzunömürlülərdə adaptiv funksiyalar daha güclüdür ki, bunun nəticəsində aktiv uzunömürlülük qorunub saxlanıb. Bu bir daha təsdiq edir ki, orqanizmin vaxtından əvvəl qocalmasına səbəb olan xəstəliklər fonunun yüksək olması, ekoloji faktorlar, uzunömürlülük indeksi aktiv qocalığa ciddi təsir göstərir.

Abşeron yarımadasını tam əhatə etmək üçün fərqli coğrafi mövqeyi və iqlim şəraitinə görə Abşeron rayonunun dənizkənarı zonasında yerləşən Novxanı (Abşeron rayonu) və Bilgəh, Maştağa (Sabunçu rayonu) kəndlərinə ekspedisiya təşkil olunmuşdur.

Tədqiqat aparılan Abşeron rayonunun əhalisi 102,400 nəfərdir. Onlardan 41,3% kişi, 48,7% qadınlardır. Rayonda 1 şəhər, 8 qəsəbə, 6 kənd vardır. Milli tərkibi əsasən azərbaycanlı, rus, türk, tatar və ləzgilərdir. 2006-cı ilin göstəricilərinə əsasən yaşı 60-dan yuxarı 6758 nəfər, 89-94 40 nəfər, 95-99-25 nəfər, 100-dən yuxarı 6 nəfər qeydə alınmışdır. Rayon üzrə ambulator qeydiyyatı əsasən ən çox qeydə alınmış xəstəliklər – ruhi xəstəliklər (1436 nəfər), hipertoniya, ürək-damar xəstəlikləri, endokrin (476 nəfər) xəstəliklər və yeni törəmələrdir (266). 1-14 yaşlı uşaqlarda isə ən çox anemiya (107 nəfər) və endokrin xəstəliklər qeydə alınır. Yeni törəmələrdən ən yüksək ölüm halı 15–49 yaşarası, qan dövranı və ürək xəstəliklərindən isə 50–64-dən yuxarı yaşarası qeydə alınır.

Əsas tədqiqat obyektini olan Novxanı kəndinin əhalisi 5027 nəfərdir. Kənd dəniz səviyyəsindən 200 metr hündürlükdə yerləşir. Dəniz və duz gölləri ilə əhatə olunmuşdur. Kənd üzrə ambulator qeydiyyatı əsasən ən çox qeydə alınmış xəstəliklər vərəm (29 nəfər) 23–36 yaşarası, yeni törəmələr 50–65 yaş arası, endokrin xəstəliklər əsasən şəkər 35–65 yaşarası qeydə alınmışdır. Tədqiq olunan uzunömürlülərin Verifikasiyası göstərdi ki, Qurbanova Məsi Əhəd qızı 89 yaşındadır (sənəddə – 1912). Arterial təzyiqi 140/70, ürək döyüntülərinin sayı san. 89-dur. Yaxşı görünür və eşidir. Hərəkətlidir, yaddaşı və nitqi normaldır, tremor yoxdur. Əslən İrəvan şəhərindən olan Səfərova Pəri 88 yaşındadır (sənəddə – 1910) A/t – 145-90, ürək döyüntüləri san. 78-dir, yaxşı görünür və eşidir, tremor yoxdur. Anası uzunömürlü olmuşdur, böyük bacısı sağdır. Səfərov Cəfərqulu İbrahim oğlu 93 yaşındadır (sənəddə – 1906). Əslən Qafan rayonunun Baharlı kəndindəndir. A/t 100-60, ürək döyüntüləri san. 76, görünür və yaxşı eşidir, tremor yoxdur. Novxanı kəndində son 5 ilin qeydiyyatına əsasən yaşı 100-ü ötmüş uzunömürlü qeydə alınmamışdır.

Sabunçu rayonunun əhalisi 199,500 nəfərdir. Bunlardan 48% kişi, 52% qadındır. Rayonda 10 qəsəbə var.

Tədqiq olunan 2 qəsəbədə biri olan Maştağanın 40658 əhalisi var. Qəsəbə coğrafi yerinə görə seçilmişdir. Ambulator qeydiyyatı əsasən qəsəbədə ən çox yayılmış xəstəliklər ürək-damar xəstəlikləri (əsasən ürəyin işemik xəstəliyi, stenokardiya) – 2090 nəfər, hipertoniya – 650 nəfər, endokrin xəstəliklər – 1057 nəfər, yeni törəmələr – 279 nəfər qeydə alınmışdır. İl ərzində ölənlərin sayı 264 nəfər təşkil edir. Ambulator qeydiyyatın analizi göstərir ki, qəsəbədə vaxtından əvvəl qocalmaya səbəb olan xəstəliklərin fonu çox yüksəkdir və bu xəstəliklər əsasən 45-60 yaşlılar arasında geniş yayılmışdır. Verilmiş sorğu nəticəsində məlum oldu ki, Maştağa qəsəbəsində yaşı 89 çatmış uzunömürlü yoxdur. Sabunçu rayonu üzrə tədqiq olunan Bilgəh qəsəbəsinin əhalisi 9061 nəfərdir. Rəsmi olaraq 5 uzunömürlü qeydə alınmışdır.

Verifikasiya nəticəsində məlum olmuşdur ki, onlardan 2-si 91 yaşındadır. Babayev Həsənağa Tağı oğlu 1917-ci ildə anadan olub (sənəddə – 1916), A/t–144-68, ürək döyüntülərinin sayı (UDS) san. 70-dir, tremor yoxdur, yaxşı eşidir, görmə qabiliyyəti çox zəifdir. Yaddaşı çox yaxşıdır. Babası və atası uzunömürlü olub.

İsgəndərova Xədicə Soltanəhməd qızı 91 yaşındadır. A/t – 157/102, UDS 96-dır. Yaxşı görünür və eşidir. Yaddaşı yaxşıdır, əlləri əsmir. Bilgəh qəsəbəsində aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, burada yaşayan uzunömürlülər aktivdirlər, nitqləri və yaddaşları aydındır. Qəsəbədə ambulator qeydiyyatı göstərdi ki, ən çox yayılmış xəstəlik ürək-qan dövranı xəstəlikləridir. Bu xəstəlik əsasən 45-60 yaş həddi arasındadır. Digər tədqiq olunan qəsəbələrlə müqayisədə endokrin, yeni törəmələr, hipertoniya kimi xəstəliklərin fonu yüksək deyil. Beləliklə, apardığımız tədqiqatlar göstərdi ki, orqanizmin vaxtından əvvəl qocalmasına səbəb olan xəstəliklərin fonunun yüksək olması, ekoloji faktorlar uzunömürlülük indeksinə, aktiv qocalığa ciddi təsir göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Войтенко В.П. Адаптация и долгожительство // В кн. Старение и адаптация. Киев, 1986, стр. 25.

2. Войтенко В.П., Токарь А.В., Полюхов М. Методика определения биологического возраста человека. «Геронтология и периагрия. Биологический возраст. Киев: 1984, стр. 193-197.
3. Воронов А.А., Кузнецова С.М., Касумов Ч.Ю., Брюн Е.А. Медицинские исследования в долгожительских популяциях Западного Азербайджана. М.: Наука, 1989, стр. 171.
4. Добродеев А.В., Колосов А.В., Мартыанова Т.А., Преображенская И.Н. Влияние некоторых факторов труда и быта на состояние сердечно-сосудистой системы и трудоспособность. // В кн. Проблемы старения и долголетия. М. Наука, 1966.
5. Токарь А.В., Ахападзе Н.Г., Ена Л.М. Характеристика темпов старения азербайджанской популяции на основе определения биологического возраста. // Комплексное исследование долголетия в Азербайджане. М. Наука 1989.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДОЛГОЖИТЕЛЬНОГО ИНДЕКСА В ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЕ АБШЕРОНСКОГО ПОЛУОСТРОВА

С.И.ГУСЕЙНОВА

РЕЗЮМЕ

Проведенные исследования показали, что у долгожителей Абшеронского полуострова продолжительность жизни не превышает выше 100 лет. Но несмотря на проживания абсолютно в различных географических зонах и экологически Климатических условиях, у пришлых долгожителей Абшеронского полуострова адаптивные функции более устойчивы, за счет чего сохранилось активное долголетие и среди них регистрируются долгожители, возраст которых превышает 100 лет. Это еще раз подтверждает тот факт, что высокий фон патологий и экологические факторы, способствуя преждевременному старению, серьезно влияют на активное долголетие.

STUDY OF THE INDEX OF LONGEVITY IN THE SEASIDE REGIONS OF APSHERON

S.I.HUSEYNOVA

SUMMARY

Carried – out experiments have showed that despite the fact that strange people of the Khizi region live in absolutely different geographical zones and ecologo-climatic conelitions their adaptive functions are more steady, at the expense of which their active longevity is being kept. This once more confirms the fact that high background of pathology and ecological factors impact on the active longevity and results in premature senility